

Toespraak Jaap Smit

Vicevoorzitter Nationaal Comité 4 en 5 mei

Herdenkingsbijeenkomst Stijkelgroep

Den Haag, 3 juni 2018

Geachte nabestaanden van de leden van de Stijkelgroep, burgemeester, dames en heren,

Morgen 4 juni is het precies 75 jaar geleden dat de leden van de Stijkelgroep in Berlijn werden gefusilleerd. Een klein deel van de groep ontkwam aan de executies. Hen wachtte een barre tocht langs strafgevangnissen en concentratiekampen. Slechts vier van hen zouden de oorlog uiteindelijk overleven. Wij herdenken de slachtoffers vandaag, hier op de plek waar zij in 1947 hun laatste rustplaats vonden.

Namens het Nationaal Comité 4 en 5 mei ben ik het bestuur van de Stichting Eregraf Stijkelgroep zeer erkentelijk voor de uitnodiging om op deze bijzondere bijeenkomst te mogen spreken. De vorige rede werd vijftientig jaar geleden uitgesproken door Hilko Glazenburg – één van de vier overlevenden van de groep. Vijftientig jaar daarvoor sprak de Duitse dominee Harald Poelchau de rede uit. Dominee Poelchau stond de groep geestelijk bij tijdens haar gevangenschap in de gevangenis aan de Lehrterstasse in Berlijn. Hij ging hen voor tijdens hun laatste avondmaal nadat zij – na maanden tussen hoop en vrees- in de vroege ochtend te horen hadden gekregen dat ze die dag geëxecuteerd zouden worden.

In zijn rede – inmiddels vijftig jaar geleden – beschrijft de dominee hoe hij hen op de ochtend van de executie voorlas uit Colossenzen 3: 2-4 “Bedenk de dingen die boven zijn, niet die op aarde zijn. Want gij zijt gestorven en uw leven is verbonden met Christus in God.” Deze Bijbeltekst sloot volgens Poelchau aan bij het gevoel van de gevangenen. “Zij hadden het ergste van het sterven al achter de rug, het afscheid van deze wereld en hun geliefden van wie ze bijna allen de portretten op hun tafeltje hadden staan.” Hij beschrijft hoe ze daarna in een overvolle gevangeniswagen hun einde tegemoet reden. “Het was ondanks de barre omstandigheden geen tocht vol wenen en klagen, maar een getroost naar huis gaan. Plotseling begon één een lied te zingen en alle anderen zongen mee. Het zesde en het zevende couplet van het Wilhelmus, die volkomen de gevoelens uitdrukten die allen bezielde: “Mijn schildt ende betrouwen zijt gij o God mijn Heer.... Met deze woorden gingen ze in de dood.”

We mogen nooit vergeten wat er toen is gebeurd. Daarom staan we nu hier en waren wij afgelopen 4 mei twee minuten stil en vierden we op 5 mei onze vrijheid. Aan ons de taak om ook na 75 jaar en straks als de ooggetuigen van het eerste uur er niet meer zijn, deze verhalen door te vertellen en over te dragen aan een nieuwe generatie. Zodat ook zij beseffen dat dit nooit meer gebeuren mag en dat we daarom waakzaam moeten blijven en het beest moeten temmen in het besef dat onze democratische rechtsstaat en onze open, vrije samenleving geen gratis artikelen zijn, maar iets waar je voor moet opkomen.

Zoals de mensen van de Stijkelgroep zich weigerden te onderwerpen aan de bezetter. Of zoals overlevende Hilko Glazenburg het in zijn rede uitdrukte: mensen die zich niet “lieten verleiden door de mooie praat van

de bezetter en zich niet wilden laten degraderen tot jaknikkers en moordenaars van degenen die niet wilden jaknikken”.

Door Loe de Jong werd de Stijkelgroep in zijn Koninkrijk der Nederlanden tijdens de Tweede Wereldoorlog omschreven als een ordedienst die zodra de Duitsers zich zouden terugtrekken het bestuur in handen zou nemen. Toen duidelijk werd dat de Duitse bezetting langer ging duren begon men het kader van de groep te gebruiken om inlichtingen te verzamelen. Daarmee was de Stijkelgroep in 1940 een van de eerste spionage groepen in Nederland geworden. Vervolgens bereidde Stijkel een overtocht naar Engeland voor. Dat kostte maanden en hij raakte door zijn geld heen. Om aan geld te komen moest hij enkele effecten zwart laten verkopen. Dat zou Stijkel en de rest van de groep uiteindelijk fataal worden. Via een van zijn medewerkers die voor de verkoop van de effecten zorgde, werd de groep geïnfiltreerd door twee Nederlandse agenten van de Sicherheitsdienst. Ze wendden voor uitnemende patriotten te zijn die ook naar Engeland wilden gaan. Een ervan wendde zelfs voor dat hij Joods was. In het huis van Stijkel vonden de Duitsers een lijst met belangrijk spionagemateriaal. Zelf werd hij opgepakt. De SD wist inmiddels zoveel van de groep dat in totaal zo'n honderdvijftig mensen werden opgepakt. Uiteindelijk belandden 43 mannen en 4 vrouwen in het Oranjehotel, de Duitse strafgevangenis op Scheveningen om uiteindelijk, twee jaar later te worden vermoord in Berlijn.

Wie waren die mensen die in dienst van hun idealen vaak het beste hebben gegeven – hun leven. Die zich verzetten tegen onrecht, tegen een bezetter, een dictatuur. Die zeiden: 'ik pik dit niet'.

De meerderheid van ons land vormden zij zeker niet. De meeste Nederlanders probeerden zo goed en zo kwaad als het ging door te gaan met hun leven. Des te meer ontzag moeten we hebben voor diegenen die wel iets deden, de dapperen die het wel durfden. Terwijl ze vaak wisten wat de consequenties konden zijn; niet alleen voor henzelf, maar ook voor hun gezin, hun vrienden, hun omgeving.

Om hen te eren heeft het Nationaal Comité 4 en 5 mei samen met onze partners uit het Platform Tweede Wereldoorlog dit jaar uitgeroepen tot het Jaar van Verzet. Met extra aandacht bij de herdenkingen voor verzetswerk. Zoals bij de herdenking van de Februaristaking en hier vandaag. Met bijzondere tentoonstellingen, zoals over het verzet van kunstenaars, de vaak onderbelichte rol van vrouwen in het verzet en over de aanslag op het bevolkingsregister. En over de inzet van gewone burgers die neergeschoten geallieerde piloten hielpen te ontsnappen. En met al die tentoonstellingen en manifestaties willen we ook het debat met elkaar aangaan over de vraag *Wat zou jij doen? Of beter, wat zou ik doen?* Ik geef het meteen toe: eigenlijk is dat een onmogelijke vraag – althans als we die vraag stellen in de context van de oorlog. Ik weet niet wat het is. Als kind van de vrede kun je er moeilijk een voorstelling van maken. Want wat weten we nou echt van hoe het toen was? Hoe kunnen we ons in de mensen van toen verplaatsen? Wisten ze altijd waar ze aan begonnen? Hadden zij politieke motieven? Of dachten ze gewoon: dit is onrecht en dat pik ik niet.

In het kader van het jaar van het verzet heeft Frank van Vree, directeur van het NIOD, een begeleidende tekst geschreven met als titel *Verzet als voorbeeld*. Hij zoekt daarin de woorden die nu, in de wereld van vandaag, relevant zijn. En dan komt hij uit bij wat hij noemt 'het natuurlijk

gevoel van betrokkenheid bij de medemens'. Het gaat erom, zegt hij, dat we het gezicht van de ander durven te zien. Zoals ook in het denken van de filosoof Emmanuel Levinas centraal staat: het gezicht van de ander. 'Het ontwijken van de blik van de medemens is het begin van alle geweld'.

En dan kunnen we wél hier en nu uit de voeten met die vraag: wat zou ik doen? Hoe ga je om met verruwing? Met groeiend antisemitisme? Wanneer zeg je tot hier en niet verder? Hoe roep je elkaar op een normale manier tot de orde? Dat zijn de vragen die we ons hier en nu wél kunnen stellen. Natuurlijk: wie in zo'n situatie optreedt en zich verzet – dat is niet te vergelijken met de inzet van de mensen die wij hier vandaag herdenken. Maar vrede is niet vanzelfsprekend. Daarom moeten we onszelf dit soort vragen blijven stellen. En er met elkaar over spreken. Daarmee doen we, in tijden van vrede, recht aan de herinnering aan hen die hun leven voor deze vrede hebben gegeven.